
Hopeloos hulpeloos op de grond maar helemaal thuis in de lucht: Gierzwaluwen.

Jan K. Nijhof

Krijtende sikkels

's Zomers zie je hen behendig en snel (met veel meer dan 100 km/u), luid krijtend, rondvliegen: Gierzwaluwen. Gieren is een oud woord voor schreeuwen of gillen; naar de zwaluw zijn ze genoemd omdat ze op elkaar lijken. Die overeenkomst wordt veroorzaakt doordat beiden zich verregaand hebben aangepast aan een leven op de wieden. Verwant zijn ze echter niet. In het Engels heten ze Common / Eurasian swifts (swift = snel), in het Duits Mauersegler (muurzeilers), in het Frans Martinets noirs (zwarte gierzwaluwen) en in het Latijn *Apus apus*. Dat betekent voetloos maar slappoot zou beter zijn. De vier tenen zijn namelijk juist sterk en hebben scherpe klauwen. De poten zijn daarentegen kort en dun, hij kan er nauwelijks op staan. Hij kan niet op een tak zitten maar wel op een richel min of meer liggen (op de grond zijn ze een al te makkelijke prooi). Aan een verticaal oppervlak kunnen ze uitstekend hangen, maar zich slechts moeizaam verplaatsen. Omdat ze dan nogal kwetsbaar zijn, kiezen ze daar zo ontoegankelijk mogelijke plaatsen voor. Meestal wijzen bij het hangen twee tenen naar buiten en de andere twee naar binnen, als een soort tangle. Tegen gladde verticale oppervlakken wijzen alle vier de tenen naar voren, evenals bij opgezette exemplaren (men dacht dat dat zo hoorde). De gevorkte staart wordt wel als steuntje gebruikt, zoals spechten dat ook doen.

Het grootste deel van hun leven brengen ze echter door in hogere sferen. Hun bloed is daaraan aangepast, het kan meer zuurstof opnemen en geeft dat bij een lagere omgevingsdruk ook makkelijker weer af dan het onze. Dat hebben ze gemeen met kolibries en soorten die in de bergen boven 2500 m leven. Sporters zouden er direct voor tekenen.

Ze worden kennelijk aardig oud want er is een Gierzwaluw van 21 jaar beschreven. Man en vrouw juveniel zien er hetzelfde uit. Volwassenen hebben een vleugelspanwijdte van iets meer dan 40 cm en ze wegen 36 tot 52 gram. De vleugels zijn lang en smal en hebben een kenmerkende sikkelvorm. Aan de zeer lange handbeentjes zitten een tiental lange, smalle handpenen. De armpennen, ook een tiental, zijn juist erg kort. Het opperarmbeen is superkort. Dit samen veroorzaakt de typische sikkelvorm van de vleugel. Ze wisselen korte periodes met razendsnelle, diepe vleugelslagen af met lange glijvluchten. Daarbij kunnen ze met de ene vleugel sneller slaan dan met de andere, dat helpt bij sturen. Toch kunnen echte zwaluwen beter manoeuvreren. Dankzij de frequente glijvluchten gebruiken ze relatief weinig energie, bovendien kunnen ze daardoor volstaan met minder zware vliegspieren (die maken circa 15 % van hun lichaamsgewicht uit, bij duiven is dat ongeveer 26%).

Voor de grote, iets verzonken ogen zit een aantal donkere borstelveren. Die dienen als verstelbare zonneschermen. Ze worden zo gedraaid dat de zon niet direct in hun ogen kan schijnen.

De snavel is kort en zwak, de mondopening is echter groot. Daarmee vangen ze in de vlucht selectief die insecten die op hun menu staan. Het zijn dus geen vliegende stofzuigers die alles wat ze tegenkomen opsorpen. Ze weten bijvoorbeeld stekende insecten prima te vermijden. Vooral in gematigde streken is het insectenaanbod sterk afhankelijk van het weer. Ze vliegen daarom, soms in grote groepen, over honderden kilometers om depressies heen. Ook volgen ze, vaak in groepen waar ook o.a. zwaluwen deel van uit maken, zwermdende insecten. Het verblijf in groepen beperkt ook het predatierisico door bijvoorbeeld Valken. Zijn ze toch gedwongen tot langdurig vasten dan kunnen ze tijdelijk energie besparen door hun inwendige kachel op een lagere temperatuur te zetten. Drinken doen ze door al vliegend bij herhaling de ondersnavel in water te dippen, soms doen ze dat zelfs bij heel kleine plasjes.

Het staat vast dat ze in de lucht, liefst tegen de wind in vliegend, slapen op 1 á 2 km hoogte, wat soms leidt tot aanvaringen met vliegtuigen. Ze roesten 's nachts ook wel hangend, soms in de broedkolonies. Pas uitgevlogen

jongen komen daar ook wel slapen: hangjongeren. Ze gaan pas foerageren als hun prooi wakker zijn, dus dat tijdstip is weersafhankelijk. Bij slecht weer roesten ze ook overdag. Bij kou kruipen ze dicht bij en soms op elkaar.

Voortplanting

Gierzwaluwen broeden in vrijwel geheel Europa, in een groot deel van Midden-Azië tot aan de Grote Oceaan en in Noordwest-Afrika, meestal niet ver van water. Dit grote verspreidingsgebied wijst er al op dat ze zich in vele habitats thuisvoelen. Ze broeden wel wat minder vaak in bossen en op kliffen. Ze zijn duidelijk succesvol en ook flexibel: als er maar genoeg voedsel is en geschikte nestgelegenheden dan broeden zij er ook. De vogels zwerven flink rond achter insecten aan en dat leidt ertoe dat nieuwe, geschikte gebieden snel gekoloniseerd worden. Het zijn lange afstandstrekken. Men heeft ooit vastgesteld dat een Gierzwaluw in vier dagen 1275 km had afgelegd! Ze overwinteren in Afrika beneden de Sahara en zijn daar in alle mogelijke gebieden te vinden, zelfs in de jungle. Voor de trek verzamelen ze zich in grote groepen, alhoewel het trekken zelf in kleinere groepen plaats vindt. Het is verbazingwekkend dat de rui vaak al voor de trek begint, tijdens de reis stilstaat en pas in de overwinteringsgebieden wordt voltooid.

Bij het baltsen klappen ze herhaaldelijk hun vleugels boven hun lijf tegen elkaar. Ze copuleren letterlijk vluchtig, ze doen het namelijk in de vlucht. Het gebeurt echter ook wel bij het nest. Ze nestelen in ventilatieschachten, muurspleten, onder dakpannen, in kerktorens, en maar weinig in rotsspleten of boomholtes. Ze doen dat liefst in kolonies

maar aparte nesten komen voor. In het buitenland herbergen die broedkolonies vaak meerdere soorten. Soms reageren de bewoners dan gezamenlijk afwerend op groepen gierzwaluwen van andere kolonies of verjagen samen een roofvogel. Periodiek vliegt vrijwel de gehele koloniebevolking als een gek, luid kreet en enkele keren rond, bij voorkeur 's avonds. Dat wordt zo meerdere keren herhaald.

Alle soorten echte gierzwaluwen gebruiken bij de nestbouw speeksel als een soort cement om het overige nestmateriaal te plakken. In het broedseizoen zijn de speekselklieren dan ook vergroot. Het plantaardige nestmateriaal wordt uiteraard in de vlucht verzameld (of van anderen gepikt). Bij de nauw verwante Salanganen zijn er die hun nest vrijwel uitsluitend van speeksel maken. Die nesten worden verwerkt in de fameuze vogelnestjessoep. Dat maakt deze Salanganen tot de financieel belangrijkste vogels. Deze handel is jaarlijks goed voor enige tientallen miljoenen US \$. Sommige soorten soepnestleveranciers beschikken over echolocatie wat broeden diep in grotten mogelijk maakt. Het stelen van de nesten door de mens is bepaald niet bevorderlijk voor hun broedsucces.

Gierzwaluwen gebruiken jaren achtereenvolgende dezelfde nestplaats. Zolang een paar terugkomt op dezelfde plaats en die blijft bezetten, blijven ze ook een paar. De ouders delen alle nesttaken. Ze leggen een keer per jaar, het moment waarop hangt af van het voedselaanbod, dus van het weer. De één tot vier eieren zijn wit. Ze komen na ongeveer 20 dagen uit, afhankelijk van het weer. De jongen krijgen donsveren, wat binnen de groep een uitzondering is, meestal zijn de

kuikens naakt. De ouders braken een balletje insecten uit in de keel van het kuiken. In goede tijden leggen de jongen flinke vetlagen aan. Hierdoor kunnen ze in slechte tijden wekenlang toe met weinig voedsel. Als het echt knijp loopt voeden de ouders maar een deel van hun jongen om zelf te overleven. De kuikens zijn na 37 tot 56 dagen vliegvlug, afhankelijk van het weer. Die periode is lang in vergelijking met die van even grote vogels, waarschijnlijk doordat de oudervogels soms lang onderweg zijn en dus niet voeren. Dat bevordert de groei van de jongen natuurlijk niet. Bovendien verlaten de jongen het nest pas als ze echt goed tot vliegen in staat zijn, ze komen immers meteen al niet meer terug op het nest. Een week voor het uitvliegen doen de kuikens een vermageringskuur om op het perfecte gewicht te komen behorende bij hun vliegkunst. Ze doen dan intensief fitnessoefeningen, namelijk een soort opdrukken met de vleugels. (Even een oefenvluchtje en dan op een takje landen is er immers voor hen niet bij). De nestplaatsen worden heftig verdedigd. Bij dreiggedrag worden de sterke voeten getoond. Ze vechten ook met de voeten, de snavel is te zwak. Een paar begroet elkaar met een soort milde vorm van het dreiggedrag..

Hun waarde voor de mens als insectenvanger is ongetwijfeld groot, maar letterlijk onschatbaar. Zij hebben weer voordeel van de nestgelegenheden die onze bouwsels hen bieden. Door de huidige manieren van dakdekken in Europa neemt de nestgelegenheden echter af en dus neemt de populatie hier af. Wereldwijd is de soort niet bedreigd. Klimaatverandering zal voor deze soort ongetwijfeld grote gevolgen hebben.